

ƏDALƏT TAHİRZADƏ

AZƏRBAYCAN CÜMHURİYYƏTİ HÖKUMƏTİ HEYƏTİ-MÜRƏXXƏSƏSİ
MALİYYƏ HEYƏTİNİN İSTANBULDAKI FƏALİYYƏTİNƏ DAİR (1918-ci il)

Açar sözlər: Azərbaycan Cümhuriyyəti, Məhəmmədəmin Rəsulzadə, Heyəti-mürəxxəsə, İstanbul Konfransı, Maliyyə heyəti, Səlim bəy Behbudov, Əsəd bəy Rüstəmbəyov

GİRİŞ

16 iyun 1918-ci ildə Tiflisdəki Sərdar sara-yından Milli Şuranın rəhbərliyi altında Gəncəyə köçən Azərbaycan hökuməti açıq okeanda üz-məyə məhkum edilmiş sükansız gəmi kimi fəv-qələdə ağır durumda idi. Həyat səhnəsinə atıl-mış, Ənvər paşa və Nuru paşa qardaşlarının qeyrətləri sayəsində yenicə ayaq açmağa başla-mış 20 günlük Azərbaycan dövləti ayaq üstə durmağa çalışırdı. Yalnız kağız üzərində möv-cud olan dövlətimizin paytaxtı Bakı düşmən əlindəydi. Sərhədləri müəyyən deyildi. Nazir-liklərin quruca adı vardı və təkcə nazirlərdən ibarətdi. Ordu yalnız Nuru paşaya tabe əsgər-lərdən ibarətdi. (Azərbaycanın xilaskarı Nuru paşa da 17 iyunda təşkil edilmiş ikinci hökumət kabinetində Müdafiə Nazirliyinin mövcudluğuna imkan vermədən onun səlahiyyətlərini öz üzərinə götürmüşdü; cəmi 21 gün müdafiə nazi-ri adlanmış Xosrov bəy Sultanova isə bu kabi-nədə torpaq naziri vəzifəsi verilmişdi). Dövlətin xəzinəsi və deməli, xərcləməyə pulu yoxdu. Dörd bir tərəfi düşmənlərlə əhatələnmişdi; üz tuta biləcəyi yeganə siyasi-iqtisadi umud qapısı Osmanlı Sultanlığı idi. Bu durum onu ləngimə-dən İstanbulla hərtərəfli əlaqələr qurmaq üçün nümayəndə heyəti (ozamanki terminlə: heyəti-mürəxxəsə) göndərməyə vadar edirdi. İstanbul Konfransı bu məqsəd üçün ən uyğun məqam idi.

Xariciyyə naziri əvəzi Xudadad bəy Məli-kaşlanovun Heyəti-Vükəla rəisinin (Nazirlər Şurası sədrinin) rəsmi blankında Məhəmməd-əmin Rəsulzadəyə yazdığı və İstanbulda 14 av-qust 1918-ci ildə alınmış məktub o dönmə du-rumunu ən aydın şəkildə anladır: “Çox hörmətli Məhəmmədəmin! Maliyyə vəziyyətimiz çox ağırdır. Gürcü və ermənilərlə birgə yeni bonlar buraxmaq haqqında razılaşmamız baş tutmadı

və tamamilə alt-üst oldu. Etirazlarımızı baxma-yaraq, gürcülər ermənilərlə birlikdə beynəlxalq münasibətlərin adı tələblərini ən kobud şəkildə pozaraq köhnə ümumqafqaz nümunəli bonları buraxmaqda davam edirlər və bununla müvəq-qəti də olsa öz maliyyə çətinliklərini aradan qaldırırlar. Bizsə tamamilə pulsuz qalaraq bü-tün umudlarımızı İstanbula bağlamışıq və o pulları, bonları gözləyirik ki, onlar haqqında Sizə yazmışıq, onlardan ötrü Behbudov və Rüs-təmbəyovu göndərmişik” [8, v.39].

İndisə iki ay geriye dönək və Məhəmməd-əmin bəyin nə səbəbdən İstanbulda bulunduğunu öyrənək. Azərbaycan Rəisi-vükəlası (Baş naziri) Fətəli xan Xoyski və xariciyyə naziri Məhəmmədəhsən Hacınskinin 17 həziran 1334-cü ildə (17.06.1918) Gəncədə imzaladıqları 145 sayılı sənəddə oxuyuruq: “Azərbaycan Məclisi-Millisi rəisi Rəsulzadə Məhəmmədəmin bəy-əfəndi təhti-rəyasətində¹ ədliyyə naziri Xəlil bəy Xasməhəmmədov əfəndi ilə Məclisi-Milli əza-sından Aslan bəy Səfikürdski əfəndilərdən mü-təşəkkil Heyəti-mürəxxəsənin dövləti-əliyyəyi-Osmaniyə ilə müttəfiqləri bulunan Almaniya, Avstriya, Bolqariya dövlətləri və Qafqasiya cümhuriyyətlərindən Şimali Qafqas Cəbəliyyəun İttihadı, Gürcüstan və Ermənistan hökumətləri-nin iştirakıyla İstanbulda in‘iqad edəcə² kon-fransa iştirak və divəli-müşarileyh ilə hər növ müahidəti-siyasiyyə, müqaviləti-əsgəriyyə, ma-liyyə və iqtisadiyyə əqd və imzası içün³ Azər-baycan hökuməti tərəfindən məmur edildiklə-rini mübəyyin etimadnamadır” [6, v.4].

Azərbaycan hökuməti İstanbula göndəri-ləcək Heyəti-mürəxxəsənin əsas tərkibini 17

¹ Sədrliyi altında.

² Olacaq.

³ Adı çəkilən dövlətlərlə siyasi öhdəliklər, hərbi, maliyyə və iqtisadi müqavilələr bağlamaq və imzalamaq üçün.

iyunda müəyyənləşdirsə də az sonra tərkibdə bəzi dəyişikliklər etdi. Beləliklə, İstanbulla ümumən bu nümayəndələr göndərildi: Heyətin rəisi (sədri) *Məhəmmədəmin Rəsulzadə*, mürəxxəsələr (səsvərmə hüquqlu tam səlahiyyətli nümayəndələr) *Xəlil bəy Xasməhəmmədov* və *Aslan bəy Səfikürdski*, siyasi müşavirlər *Əkbər ağa Şeyxülislamov* və *Əhmədcövdət Pepinov*, hərbi müşavirlər general *İbrahim Yusubov* və polkovnik *Əbdülhəmid Qayıtabaşı*, maliyyə müşavirləri *Səlim bəy Behbudov* və *Əsəd bəy Rüstəmbəyov*,¹ katiblər *Abbas bəy Atamalıbəyov* və *Məhəmməd Məhəmmədov* [11, 69].

Heyəti-mürəxxəsə qərarın ertəsi günü – 18 iyunda İstanbulla yola salımb, Tiflis-Batum-Zonquldaq yolu ilə gedərək [11, 70] 24 iyunda İstanbulla çatıb və o tarixdən 21 oktyabrədək, yəni geri dönmələrinədək Pera Palas otelində qalıb [8, v. 24a].

Vüqar İmanov yazır: “*Ümumən heyətin milliyətçi və sosialist meyilli üç nüfuzlu lideri ehtiva etməsi və bunların təcili yola çıxarılmaları Nuru paşanın bu kişilərdən qurtulması kimi də düşünülə bilər. İstanbulda önəmli bir konfransa göndərilənləri bilindiylə halda, çox təcili hərəkət etdirilmələri və hətta yetərli xəritə və sənədlərlə (özelliklə, Azərbaycanın İstiqlal Bəyannaməsi və s.) belə təmin edilmədən yola çıxarılmaları bir sıra haqlı şübhələrə səbəb olmaqdaydı*” [11, 68]. Bu şübhə toxumunu ilk dəfə T.Svitoçovski səpib və sonrakı araşdırmalarda cücarib. Onların köksüz və yalan olduğunu prof. Cəmil Həsənli əsaslı şəkildə sübut etdiyindən [10, 113] biz bu məsələyə yenidən dönməyi artıq saydıq.

Prof. C.Həsənlinin də qeyd etdiyi kimi, İstanbul Konfransının çağırılması təşəbbüsü Türkiyədən deyil, Gürcüstan və Almaniya gəlmişdi. Onun ilkin məqsədi Qafqazda yeni yaranmış müstəqil dövlətlər arasındakı sərhəd problemlərini həll etməkdə, ancaq İstanbulla gəlmiş hər dövlətin öz marağı və niyyətləri ortaya çıxmışdı. Məsələn, Almaniya və Osmanlı dövləti Qafqazı iqtisadi və hərbi nüfuzu altına salmağı, Gürcüstan və Ermənistan Osmanlıya tərk

etdikləri torpaqların yerinə Azərbaycan torpaqlarına yiyələnmək ərazilərini genişləndirməyi düşündürdülər. Azərbaycanın isə Konfrans görüşmələrindəki gözləntilərini Dr. Mehman Ağayev bu şəkildə sıralayır:

1) Osmanlı hökumətinin Azərbaycana gərək münasibətini öyrənmək və diplomatik əlaqələr qurmaq.

2) Ermənistan və Gürcüstan ilə olan sərhəd məsələlərini həll etmək.

3) Müttəfiq ölkələrin təmsilçiləri ilə Azərbaycanın bağımsızlığının tanınmasına cəhd etmək. Osmanlı ictimai rəyində və mətbuatında Azərbaycanı tanımaq [1, 70].

Əlbəttə, bunlar Heyətin qarşısında duran strateji önəmli məsələlərdi və onları özəlliklə V.İmanov yetərincə araşdırıb [11]. Bizim başlıca məqsədimizsə Heyəti-mürəxxəsəyə sonradan qoşulmuş Maliyyə heyətinin işi, eləcə də onun üzvləri Səlim bəy Behbudov və Əsəd bəy Rüstəmbəyov haqqında ətraflı bilgi verməkdir.

MALİYYƏ HEYƏTİ VƏ ONUN ÜZVLƏRİ

Azərbaycan hökuməti Heyəti-mürəxxəsədə çalışmaq üçün iyulun ikinci ongünlüyündə İstanbulla yeni bir heyət göndərmişdi. Yalnız S.b.Behbudov və Ə.b.Rüstəmbəyovdan ibarət bu heyətin qarşısına Osmanlı dövlətindən Azərbaycan üçün təcili borc almaq və İstanbulda Azərbaycanın pulunu çap etdirmək kimi çox mühüm vəzifə qoyulmuş, bu məqsədlə onlara maliyyə müşavirləri kimi geniş səlahiyyət verilməmişdi. Baş nazir F.x.Xoyski 11 iyul 1918-ci ildə İstanbuldakı Məhəmmədəmin Rəsulzadəyə yazırdı ki, Türkiyə Hökumətinin verdiyi borcla bağlı hər hansı müqavilə bağlamaq lazım gələrsə onu Sülh Heyətinin sədri kimi Siz və göndərdiyimiz nümayəndələr Səlim bəy Behbudov və Əsəd bəy Rüstəmbəyov imzalamalıdır. Bonlar buraxılarkən Nəzərət Komissiyasında öz təmsilçilərimizin olması gərəkdir; onlar Behbudov və Rüstəmbəyov ola bilər. Behbudov və Rüstəmbəyovun hər birinə obaş-bubaş üçün iki min manat yolxərci verilib, yerdə qalan bütün hallarda İstanbuldakı Azərbaycan Sülh Heyəti üzvləri dolanışığının bütün şərtləri onlara da

¹ Hökumət Behbudov və Rüstəmbəyovu İstanbulla göndərmək haqqında 11 iyul 1918-ci ildə qərar çıxarmışdı.

şamil edilməli və bütün bu xərclər Sizə verilmiş məbləğdən ödənməlidir [9, v.5-5a].

İstanbul Konfransına göndərilmiş Azərbaycan Heyəti-mürəxxəsəsinin fəaliyyətindən söz açılan qaynaqların, demək olar ki, hamısında S.b.Behbudov və Ə.b.Rüstəmbəyovun adları çəkilirsə də heç bir tarixşünaslıq ədəbiyyatında onların həyatı haqqında hətta bir cümləyə də rast gəlmirik. Bu yazı ilə həmin boşluğu doldurmaq istəyindəyik.

BEHBUDOV Səlim bəy Mehralı bəy oğlu [04 (17).06.1883¹-04.01.1943] Şuşa qəzasının Üçoğlan kəndində dünyaya gəlib. Sankt-Peterburq Mərkəzi Dövlət Tarix Arxivində saxlanılan doğum şəhadətnaməsində oxuyuruq: “*Verilir bu şəhadətnamə Zaqafqazın Şiaməzhəb Müsəlmanlarının İdareyi-Ruhaniyyasından ol xüsusda ki, Yelisavetpol quberniyası Şuşa şəhərinin sakini Səlim bəy Mehralı bəy oğlu təvəllüd edibdir öz sülbə atası Mehralı bəy mərhum Abbas bəy oğlunun mənkuheyi-şəriyyəsi² Səadət xanım Qəhrəman bəy qızından tarixi-hicriyyənin min üç yüzümcü ilinin şaban ayının iyirmi altıncı günündə ki, mütabiqdir tarixi-masihyyənin min səkkiz yüz həştad üçümcü ilinin iyun ayının dördümcü günüylə*” [14, v.5].

Behbudov ilk təhsilini 1 sentyabr 1897-18 iyun 1903-cü illər arasında Şuşa edadi (real) məktəbində alıb [14, v.2-3].

30 iyul 1904-cü ildə Sankt-Peterburq İmperator I Nikolay adına Texnologiya İnstitutunun direktoruna ərizə yazaraq kimya bölməsinin birinci kursuna götürülməsini xahiş edib və 3 avqustda onun adını artıq tələbələr siyahısında görürük [14, v.1].

17 yanvar 1905-ci ildə 1-ci kurs tələbəsi Behbudov direktora ərizə yazaraq bildirib ki, mən dəniz kadet korpusunun kadeti Mixail Mesinçev öyrətməlik (repetitorluq) etməliyəm, ancaq İnstitutdan siyasi etibarlılığım haqqında şəhadətnamə almazsa mənə korpusa buraxmayacaqlar, ona görə də həmin sənədi almağım üçün sərəncam verməyinizi xahiş edirəm [14, v.25].

¹ İstintaq işindəki bütün sənədlərdə doğum tarixi 1885-ci il göstərilib.

² Şəriətə nikahında olan.

İnstitutun direktoru ertəsi gün – 18 yanvarda dəniz piyada korpusunun direktoruna 87 sayılı məktub göndərərək 1-ci kurs tələbəsi Behbudovun siyasi baxımdan qüsuruz olduğunu və heç bir yaramaz işdə bulunmadığını bildirib [14, v.26-26a]. Bu sənədə əsasən Behbudov paytaxtda özəl dərslər verməyə başlayıb.

Həyatının sonrakı dövəmləri haqqında ən geniş və dəqiq bilgini, əsasən, AR DTX Arxivində saxlanılan istintaq işindəki bəlgələrdən öyrənirik.

24 yanvar 1942-ci ildə müstətiqin tələbi ilə tərcümeyi-halını danışan Behbudov bildirib ki, mən 1885-ci ildə Şuşada Ağdam bəylərindən və Üçoğlan kəndində 25 desyatin civarında torpaq sahəsi olan bir həkimin ailəsində doğulmuşam. 1903-1906-cı illərdə Şuşa edadi (real) məktəbində oxuyaraq 1904-cü ildə Peterburq Texnologiya İnstitutuna daxil olmuşam. 1905-ci ilin 9 Yanvar hadisələrindən sonra Texnologiya İnstitutu bağlanıb. 1906-cı ildə atam məşhur Bakı dövlətli [İsa bəy] Aşurbəyovla danışıraq onu mənə ayda 25 manat təqaüd verməyə razı salıb və bundan sonra mən Parisə gedərək *École des Sciences Politiques*-də (Siyasi Elmlər Məktəbində) 1910-cu ilədək oxuyub diplomatiya fakültəsini bitirmişəm. 1907-ci ildə – hələ tələbə olduğum zaman işə düzələrək Parisdə yaşlılar üçün olan “Berlits” məktəbində rus və türk dillərindən dərs demişəm (1913-cü ilədək). 1913-cü ildə Şuşaya qayıdaraq fransız dilindən özəl dərslər vermişəm. 1917-ci ildə Şuşa edadi (real) məktəbində və qadın progimnaziyasında fransız dili müəllimi kimi işləməyə başlamışam [4, v.1]. 1918-ci ildə məktəbdən uzaqlaşaraq yenidən Şuşada özəl dərslər vermişəm. 1920-ci ildə yeni qurulmuş sovet hakimiyyəti məni inqilab komitəsinin katibi təyin edib. 1921-ci ildə Azərb. SSR Xalq Ədliyyə Komissarlığında tərcüməçilik şöbəsinin müdiri idim.³ 1922-1923-cü illərdə işsiz olmuşam. 1923-1924-cü ildə Ağdam şəhərində Azərbaycan kənd təsərrüfatı bankının şöbə müdiri işləmişəm. 1925-ci ildə Ağdam qəzasının Hacallı kəndində, 1926-cı ildə Ağdam qəzası icraiyyə komitəsində torpaq şöbəsinin müdiri təyin edilmişəm. 1927-ci ildə

³ Zəhmət siyahısında (əmək kitabçasında) göstərilən görə, Ədliyyə Komissarlığında 1921-1922-ci illərdə çalışıb.

Azərbayc. SSR Dövlət Plan Komitəsində sosial-mədəni bölmünün katibi işləmişəm. 1930-cu ildə Azərbaycan Sənaye Şurasına keçərək orada 6 il çalışmışam [7, v.48-49].

Göründüyü kimi, Behbudov 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Cümhuriyyəti dönmündəki fəaliyyətini "unudub". Ancaq artıq "yuxarılardan" məlumat almış müstəntiq 1 fevral 1942-ci ildə bunu onun "yadına salıb": "*Müsavat ağalığı zamanı Siz nəçi idiniz?*". Cavab verməkdən yayınmağın mümkünlüyünü görən müttəhim ən "zərərsiz" vəzifəsinin adını çəkib: "*1919-cu ildə bir neçə ay ərzində hökumətin qaçqınlar üzrə müvəkkili vəzifəsində işləmişəm. Mənim vəzifəmə aran və dağlıq Qarabağda qaçqınların yerləşdirilməsi daxil idi. Qərargahın Ağdam şəhərində idi*". Müstəntiqin "Müsavat dönmündə daha hansı vəzifələrdə olmuşunuz?" sualına "daha heç bir vəzifədə olmamışam" deyərək hər şeyi boynundan atıb [7, v. 50].

1942-ci ildən 25 il geriyyə dönrək Səlim bəyin gerçək tərcümeyi-halına nəzər yetirək.

1917-ci ilin fevralında çar mütləqiyyəti yıxıldıqdan sonra Güney Qafqazda yaradılmış müvəqqəti hökumət Müəssisələr Məclisinə seçkilər keçirməyə təşəbbüs göstərdi. Qafqazın hər yerində milli komitələr və siyasi qurumlar öz namizədlərini müəyyənləşdirməyə başladı. 1917-ci ilin oktyabrında Gəncədə 4 gün çəkən gərgin müzakirələrdən sonra Qafqaz müsəlmanlarından 19 namizədin siyahısı tutuldu. Türk Ədəmi-Mərkəziyyət Firqəsi Müsavatın lideri Məhəmmədəmin Rəsulzadənin səsləndirdiyi, ilk 6 yerdə Özəl Zaqafqaziya Komitəsinin üzvü, hüquqşünas Məhəmmədyusif Cəfərov, I Dumanın üzvü, Güney Qafqaz Müsəlman Komitəsinin sədri Əlimərdan bəy Topçubaşov, jurnalist, Müsavat Firqəsinin lideri Məhəmmədəmin Rəsulzadə, Gəncə Valiliyi Ərzaq İdarəsinin sədri, Müsavat Firqəsinin lideri Nəsim bəy Yusifbəyli, həkim Həsən bəy Ağayev və həkim, Güney Qafqaz Qaçqın Komitəsinin müvəkkili Xosrov bəy Sultanovun qərarlaşdığı yekun siyahıda 17-ci yeri "hüquqşünas" Səlim bəy Behbudov tutmuşdu [18]. Seçilənlər içərisində onun adına rast gəlməsək də bu faktın özü Səlim bəyin o dönmədə bütün Qafqaz müsəlmanları arasında "19 kişidən biri" olduğunu təsdiqləyir.

Bir qədər də "hökumətin qaçqınlar üzrə müvəkkili" haqqında.

Azərbaycan Cümhuriyyəti ümuri-xeyriyyə (indiki anlayışla: sosial müdafiə) nazirinin 10 sentyabr 1919-cu il tarixli 73 sayılı əmrində [2, v.156-156a] oxuyuruq ki, Nazirlər Şurasının bu ilin 17 iyulunda Parlamentin təsdiqlədiyi qərarı ilə indi Zəngəzur, Cəbrayıl, Cavanşir və Şuşa qəzalarının, Gəncə valiliyinin ərazilərində müvəqqəti yaşayan qaçqınlara yardım göstərmək üçün İdarələrarası Komissiya yaradılır; onun məqsədi həmin qaçqınların iqtisadi durumunu yaxşılaşdırmaq, onları öz yerlərinə qaytarmaq və mümkün olan boş torpaqlarda yerləşdirməklə ümumən qaçqın məsələsini həll etməyin yollarını araşdırmaqdır.

Həmin Komissiyaya torpaq, daxili işlər (Qarabağın müvəqqəti hərbi valisi şəxsində) və dövlət nəzarəti nazirlərinin və ictimai təşkilatların bu nümayəndələri daxil edilmişdi: Mustafa bəy Əlibəyov ("Əhrar" Firqəsi), Zülfüqar Fərəc oğlu Məhəmmədzadə (Müsavat Firqəsi), İbrahim bəy Cavanşir ("İttihad" Firqəsi), dövlət ümuri-xeyriyyə Lənkəran Dairəsi üzrə dairə müfəttişi Mirkəzım xan Talışskinin sədrliyi altında üzvlər: müvəqqəti Qarabağ hərbi valisinin müvəkkili Səlim bəy Behbudov, Qarabağ üzrə dairə müfəttişi Kərim bəy Əlibəyov və onun köməkçisi Cavad bəy Cavanşir.

Qaçqınlara yardım üçün Dövlət Ümuri-Xeyriyyə Nəzarətinə (Nazirliyinə) 18.750.000 manat vəsait ayrılıb, dəftərxana işlərini aparmaq üçün Komissiyaya bir neçə işçi götürməyə icazə verilmişdi [2, v.156].

Doğrudan da, "əlyazmalar yammırmış", arxivlər hər şeyi qoruyub saxlamırmış!

9 may 1959-cu ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında DTK-nın tələbi ilə Oktyabr İnkilabı və Sosializm Quruculuğu Mərkəzi Dövlət Arxivi (indiki ARDA) Səlim bəy Behbudovun "Müsavat hökuməti" dönmündəki fəaliyyəti haqqında bu arayışı təqdim edib:

"1. Azərbaycan Müsavat hökumətinin İstanbuldakı nümayəndə heyəti üzvlərinə 20 iyul 15 noyabr 1918-ci il tarixdə əlavə gündəlik xərclik pulu verilməsi haqqında 5 mart 1919-cu ildə tərtib edilmiş cədvəldə heyətin üzvü Behbudov Səlim bəyin adı keçir.

2. Behbudov Səlim bəy 6 mart 1919-cu ildə Şuşa, Zəngəzur, Cavanşir və Cəbrayıl qəzalarının hərbi valisi (general-qubernatoru) yanında Qarabağ Dairəsi üzrə ümuri-xeyriyyə nazirinin müvəkkili təyin edilib (18 mart 1919-cu il tarixli 17 sayılı əmr).

Müvəqqəti Qarabağ hərbi valisinin yanında müvəkkil Səlim bəy Behbudov 10 sentyabr 1919-cu ildən qaçqınlarla yardım göstərmək üçün yaradılmış idarələrarası komissiyanın üzvü təyin edilib.

4 oktyabr 1914-cü ildə Behbudov Səlim bəy işdən öz ərizəsinə əsasən çıxarılıb (9 oktyabr 1919-cu il tarixli 81 sayılı əmr)" [7, v.184].

Bu, Səlim bəyin Azərbaycan Cümhuriyyəti nümayəndə heyətinin tərkibində İstanbuldan Bakıya döndükdən sonra fəaliyyəti haqqında nadir bəlgələrdən biridir.

İndi yenidən 1942-ci ilə qayıdaq. Behbudovun istintaq işini vərəqlədikcə maraqlı faktlarla da qarşılaşırıq. Məsələn, müttəhimlərdən biri belə deyibmiş: "*Almanlarla müharibəni dayandırmış Beriyanı Stalin güllələyib*" [7, v.55a].

Behbudovun müstəntiq tərcümeyi-halı ilə bağlı dediklərinə onun ARDTXA-də saxlanan zəhmət siyahısına (əmək kitabçasına) və bir çox arayışlara¹ söykənərək bunları da əlavə edə bilərik ki, o, 1 yanvar 1930-1 fevral 1931-ci illərdə Azsənətbirliyi təşkilat şöbəsinin təlimatçısı, 1 fevral-1 may 1931-ci ildə Naxsənətbirliyi plan şöbəsinin müdiri, 1 may-19 oktyabr 1931-ci ildə Şirvanənbirliyi plan şöbəsinin müdiri, 19 oktyabr 1931-1 sentyabr 1932-ci illərdə Azsənətbirliyi təşkilat şöbəsinin baş təlimatçısı, 1 sentyabr 1932-1 fevral 1934-cü illərdə Azərbaycan xalqaittifaqda öncə əmək və kadrlar üzrə iqtisadçı, sonra istehsalat və maliyyə planlaşdırılması bölməsinin müdiri işləyib. 1 fevral 1934-cü ildən Salyansənayeititifaq rayonlararası sənaye kooperativləri birliyinə plan-iqtisad bölməsinin rəhbəri göndərilib və 15 dekabrda həmin birlik ləğv edildiyinə görə vəzifəsindən azad olunub. 3 iyul 1937-ci ildə Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı fransız dili dərsi

keçmək hüququ verməkdən ötrü ondan imtahan götürüb (Parisdə diplomat diplomu almış şəxsin fransızca savadını yoxlayırlar!). Aldığı şəhadətnaməyə əsasən, o, orta məktəblərdə bu dildən dərs demək hüququ qazanıb (nə böyük "xoşbəxtlik"!).

Böyük Salman Mümtaz (1884-1941) 1932-ci ildə görkəmli yazıçı Hacı İsmayıl bəy Qutqasının (1809-1861) 1835-ci ildə Varşavada fransız dilində nəşr edilmiş "Rəşid bəy və Səadət xanım" hekayəsini üzə çıxarıb və onu ana dilimizə çevirdərək nəşr etdirmək istəyib. Əsərin tərcüməsini o, Qarabağdan yaxşı tanıdığı, dil qabiliyyətinə dərinədən bələd olduğu Səlim bəy Behbudova etibar edib. Mümtaz "Ədəbiyyat qəzetəsi"nin 11, 24 mart 1936-cı il tarixli 5-6-cı saylarında "Yüz il bundan əvvəl Azərbaycan nasiri. (Hekayənin əldə edilməsi tarixçəsi)" adlı məqaləsində belə yazırdı: "Mənim tövsiyəmə görə hekayənin tərcüməsi Səlim Behbudov yoldaşa, tərcümeyi-hal işə mənə mühəvvəl edildi".²

Doğrudur, Mümtaza "Rəşid bəy və Səadət xanım"ın kitab şəklində nəşrini görmək nəsimə olmadı, ancaq o, hekayənin tərcüməsini "Ədəbiyyat qəzetəsi"ndə nəşr etdirə bildi. Bu tərcümə ilə Səlim bəy Behbudov fransızcadan mahir bir tərcüməçi kimi tanındı və "Azərnəşr" onunla yaxından əməkdaşlığa başladı. Çox keçmədən o, başqa həmkarları ilə bərgə "Azərbaycanca-fransızca-rusca lüğət" üzərində çalışmağa başladı. Daha sonra fransız şairi Pyer Jan Beranjenin "Seçilmiş şeirlər" toplusunun nəşri də ona tapşırıldı. Işıq üzü görün kitabın üzərində tərcüməçinin ad-soyadı "B.Behbudov" yazılmışdı. Bu çevirmə də Səlim bəyə böyük şöhrət gətirdi. Ancaq sonralar Behbudov, nədənsə, tərcümə işi ilə məşğul olmadı.³

Milli diplomat kadrlarının yetişməsinə düşməncəsinə yanaşan sovet rejimi Səlim bəy

² Səlim bəy S.Mümtazın xahişi ilə "Mütərcimdən" adlı qeydlərini qələmə alıb. Biz həmin əlyazmanı Əlyazmalar İnstitutundan taparaq Qutqasının "Əsərləri"ndə vermişik (bax: 12, 181-182).

³ Səlim bəyin tərcüməçilik fəaliyyəti haqqında geniş bilginini Şamil Zamanın "Bəy Behbud kimdir?" ("Azərbaycan gəncləri" qəzeti, 14.02.1985) və Vəlif Quluyevin "Bəy Behbud Səlim bəy Behbudovdur" ("Xalq qəzeti", 26.04.2009) adlı məqalələrindən almaq olar.

¹ Bütün bu sənədlər istintaq işindəki bir zərfin içində yığılıb və səhifələri nömrələnməyib.

Behbudov kimi nadir bir kadrənə nənki yarırlanmadı, bu "sınıf düşməni"ni 24 yanvar 1942-ci ildə "xalq düşməni" və "vətən xaini" kimi həbs etdi. Bu zaman o, Bakının Oktyabr rayonundakı 25 sayılı məktəbdə fransız dili müəllimi işləyirdi.

19 oktyabr 1942-ci ildə Azərb. SSR Xalq Daxili İşlər Komissarlığının Hərbi Tribunalı ona güllələnmə cəzası kəsb və hökm 4 yanvar 1943-cü ildə yerinə yetirilib [7, v.153]. Ailə üzvlərinin çoxsaylı müraciətlərindən sonra ona yalnız 27 yanvar 1960-cı ildə bəraət verilib.

Səlim bəy Şəmsi Murad qızı Behbudova (1907) ilə ailə qurmuşdu. İstintaq işində yalnız Dilsuz (1930) adlı qızlarının olduğu göstərilə də 19 dekabr 1956-cı ildə Azərb. SSR Ali Məhkəməsinə "Beybutova Sədaqət Səlim qızı"nın yazdığı ərizə də var.

RÜSTƏMBƏYOV Əsəd bəy İsgəndər bəy oğlu [10 (23).02.1878-1961] Şuşa şəhərində doğulub. Atası İsgəndər bəy Əsəd bəy oğlu Rüstəmbəyov (1845-1918) bu şəhərin ən nüfuzlu bəylərindənədi. Həqiqi mülki müşavir Məgilevski və polkovnik Yermolovun 27 aprel 1823-cü ildə tərtib etdikləri sənəddən [19, 3-4] bu nəticəyə gəlmək mümkündür ki, Qarabağ əməliyyatlarında ruslara xidmət göstərmiş kapitan Rüstəm bəy və onun oğlu Əsəd bəy rusların dərin rəğbətini qazanıblar və onlara bir çox güzəştlər edilib. "Qəhrəmanımız" Əsəd bəyin atası İsgəndər bəy kapitan Rüstəm bəyin nəvəsidir. Beləliklə, Əsəd bəyə babası Əsəd bəyin adı verilib. 23 sentyabr 1886-cı ildə verilmiş arayışa görə, İsgəndər bəy Qarabağın köklü bəylərindənədir, kənd sahibidir və 1873-cü il əyal dəftərində siyahıya salınıb [13, v.12]. Əsəd bəyin anası Dilşad ağa isə şahzadə Rzaqulu Mirzə Qacarın qızıdır [13, v.11].

Əsəd bəy Rüstəmbəyov 1 sentyabr 1887-ci ildə Şuşa edadi (real) məktəbinə daxil olub və oranı 5 iyun 1896-cı ildə bitirib. Yaxşı qiymətlərlə oxuyub. Müəllimləri arasında Əhməd bəy Ağayevin də adını görürük [13, v.6].

Ərizəsinə əsasən qəbul imtahanları verdikdən sonra 11 avqust 1897-ci ildə Sankt-Peterburq İmperator I Nikolay Texnologiya İnstitutunun kimya bölməsinə qəbul olunub. İkinci

kursda oxuyarkən İnstitutdan çıxarılıb. Doğrudur, çıxarılma səbəbi haqqında şəxsi işində sənəd yoxdur, ancaq 22 mart 1899-cu ildə imzaladığı bir sənəddə [13, v.15] öhdəsinə götürüb ki, İnstituta yenidən qəbul olunsam icazə verilməmiş heç bir yürüş və toplantıya qatılmayacağam; buna əməl etməsəm İnstitutdan bir daha bərpa edilməməklə qovulacağam. Bu sənəd Rüstəmbəyovun İnstitutdan məhz siyasətə qoşulduğuna görə çıxarıldığını düşünməyə əsas verir.

Həmin il İnstituta bərpa edilən Rüstəmbəyovun bəzi imtahanlarla bağlı problemləri olub. O, 28 avqust 1900-cü ildə Yaldan İnstitut rəhbərliyinə yazdığı ərizəsində imtahanları sərbəst verə bilməsi üçün ona yetərinə vaxt ayrılmasını xahiş edib [13, v.18].

Təhsilində yaranmış bütün çətinlikləri aradan qaldırmağı bacarmış Rüstəmbəyov İnstitutu 1903-cü ildə bitirib və İmtahan Komissiyası 31 may 1903-cü ildə ona texnoloq mühəndis rütbəsi verib. Həmin ilin 20 iyununda 2407 sayılı diplom alıb [15, v.3].

Bakıda Rüstəmbəyovun elektrik işləri ilə məşğul olması gözlənilirdi və bundan ötrü onun elektrotexnik mühəndis diplomu da olmalı idi. Belə olduqda Rüstəmbəyov Elektrotexnika İnstitutunda oxumağa da ehtiyac duyub. İş burasındadır ki, Rusiya İmperatoru III Aleksandrın 4 iyun 1899-cu ildə təsdiqlədiyi Əsasnamənin 9-cu maddəsinə görə, bu İnstituta yalnız xristian dinindən olan rus təbəələri qəbul edilirdi; başqa sözlə, müsəlmanların burada oxuması yasaqdı [15, v.15]. Ancaq atası İsgəndər bəyin Qarabağdakı nüfuzunu nəzərə alaraq Rusiya daxili işlər naziri Pleve Əsəd bəyin Elektrotexnika İnstitutuna qəbul edilməsinə icazə verməsi üçün şəxsən imperatora mürüzə edib və 26 iyun 1903-cü ildə Peterhofdan çarın icazəsi gəlib [15, v.3].

1903-cü ilin iyununda texnoloq mühəndis Rüstəmbəyov Şuşa şəhərindən Sankt-Peterburq III Aleksandr Elektrotexnika İnstitutunun direktoruna ərizə yazıb ki, cənab daxili işlər nazirinin 26 iyun 1903-cü ildə mürüzəsi nəticəsində Əlahəzrət İmperatorun ali buyuruğu ilə "istisna şəklində" Elektrotexnika İnstitutunun III kursuna qəbul edilməyim haqqında poçt və teleqraf baş idarəsindən bildiriş almışam. Bundan sonra

ərizəçi bu İnstitutun tələb etdiyi sənədləri göndərdiyini bildirərək onların qəbul olunmasını xahiş edib [15, v.1]. Yeri gəlmişkən, bu haqda poçt və teleqraf baş idarəsinin özü də 27 iyun 1903-cü ildə İnstitut direktoruna rəsmi məktub göndərib [15, v.14].

8 sentyabr 1903-cü ildə İnstitut rəhbərliyi Rüstəmbəyova 1972 sayılı məktub göndərərək onun 27 avqustdan III kursa qəbul edildiyini, məşğələlərin 15 sentyabrda başlanacağını xəbər verib [15, v.16]. Göstərilən vaxtda Rusiya paytaxtına gələn Əsəd bəy evdən ailə ilə bağlı teleqram aldığına görə Şuşaya getməkdən ötrü 15 oktyabr-20 noyabr müddəti üçün İnstitutdan icazə istəyib [15, v.17]. Bundan sonra da ona Şuşaya getmək üçün hər il İnstitut rəhbərliyi icazə verib.

Tələbə Rüstəmbəyov 5 iyul 1907-ci ildə xaricə getmək üçün Novorossiyskdə xarici pasport alıb. Sənəddəki qeydlərə əsasən, 19 iyul-8 dekabr 1907-ci il müddətində xarici səfərdə olub [15, v.3-9].

1910-cu ildə xəstəliyi üzündən təhsilində fasilə yaramıb. Dərslərdə iştirak etmədiyinə görə İnstitutdan çıxarılıb və az sonra yenidən bərpa edilib [15, v.39]. Ümumən onun tələbə şəxsi işində xəstəliyi ilə bağlı çoxlu sənəd var. 8 aprel 1911-ci ildə isə direktordan xəstəliyinə görə İnstitutdan çıxarılmasını və sənədlərinin ona göndərilməsini xahiş edib. Sənədlər ona 26 aprelde təqdim edilib [15, v.48]. Beləliklə, bu İnstitutda 8 il oxusa da qurtararaq diplom ala bilməyib.

Mühəndis Rüstəmbəyovun 1911-ci ildən sonra haralarda və hansı vəzifələrdə qulluq etməsi haqqında geniş məlumat yoxdur. Bildiyimiz budur ki, o, 1918-ci ilədək özünü bacarıqlı mütəxəssis kimi tanıtmayı bacarıb. Dediymizə sübut olaraq bu faktı göstərə bilirik ki, 1918-ci ildə o, Zaqafqaziya hökumətində mühüm vəzifələr tutub. Belə ki, Tiflisdə çıxan "Kavkazskoye slovo" qəzeti 1918-ci ilin mayında "Xronika" bölməsində "Təyinat" başlığı altında bu xəbəri yerləşdirib: "*Vəzifəsini tərk etmiş Mehdi bəy Hacınskinin yerinə Ə.Rüstəmbəyov ticarət və sənaye nazirinin müavini təyin edilib*" [17]. Doğrudur, 26 mayda Zaqafqaziya Federativ Cümhuriyyətinin dağılması ilə bu vəzifə də

aradan qalxdı, ancaq bu, Rüstəmbəyovun dövlət adamı kimi bacarığına, əlbəttə, kölgə sala bilməz.

28 may 1918-ci ildə Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurulması ilə Rüstəmbəyovun da həyatında tam yeni məzmunlu bir dönmə başlanıb. Cümhuriyyət illərindəki (1918-1920) fəaliyyəti Əsəd bəyin yaşayının ən şərəfli səhifələrini təşkil edir. Ancaq ən ürəkgöynədən cəhət burasıdır ki, o, sovet dönəmindəki bütün yaşama boyunca bu xidmətləri hamıdan gizlədərək susmağa məcbur olub.

Özəlliklə Osmanlı dövlətində Azərbaycan hökumətinin nümayəndəsi kimi çalışmış mühəndis Rüstəmbəyov özünü bacarıqlı diplomat və iqtisadçı kimi göstərə bilib. Onun qardaş ölkədə gördüyü işlər yenicə dövlətçiliyə qədəm basmış Azərbaycan üçün çox önəmli idi. Əsəd bəy İstanbulda dövlət adamları ilə o qədər səmimi münasibətlər qurub ki, Rüstəmbəyovlarla qohumluq bağları olan¹ böyük Salman Mümtazın (1884-1941) nəvəsi şərqşünas Urxun Qalabəyovun bizə verdiyi bilgiyə görə, o, burada hətta Sultan Əbdülhəmidin nəslindəndən hansısa paşanın qızı olan Fəridə xanımla nişanlanmış, evlənəcəkləmiş. (Urxun bəy Əsəd bəyin başqa fotoları ilə yanaşı, Fəridə xanımla çəkirdiyi şəklini də lütfkarlıqla bizə bağışlayıb. Onun dediyinə görə, Əsəd bəy Azərbaycana qayıdaraq buradakı bütün torpaq və mülklərini sataraq Türkiyəyə dönmək, bundan sonra evlənmək istəyib, ancaq sovet hakimiyyəti onun bütün planlarını alt-üst edib və paşa qızı ilə izdivacı baş tutmayıb).

Türkiyədə Məhəmmədəmin Rəsulzadənin başçılıq etdiyi Azərbaycan Heyəti-mürəxxəsəsinəki Maliyyə heyətinin üzvü kimi Səlim bəy Behbudovla birgə çalışan Rüstəmbəyov bütün gücünü burada Azərbaycan pullarının kəsilməsi, gənc Azərbaycan dövlətinə Osmanlının maddi yardımının təşkil edilməsi və b. dövlət əhəmiyyətli məsələlərin həllinə yönəldib. (Bu haqda bir qədər sonra geniş danışılacaq).

İstanbuldan döndükdən sonra Azərbaycan Cümhuriyyətinin torpaq naziri əvəzi Hidayət

¹ Əsəd bəy Rüstəmbəyov S.Mümtazın qızı Şəhla xanımın (1916-1996) qayınanası Zibəndə xanım Rüstəmbəyovanın (?-1954) dayısı oğludur və Bakıda yaşadığı vaxt daim Şəhla xanımgilin qonağı olub.

bəy Sultanovun 39 sayılı əmri ilə Rüstəmbəyov 25 fevral 1919-cu ildən Azərbaycan Cümhuriyyətinin su müfəttişi təyin edilib [3, v.1]. Bu vəzifədə onu sentyabr ayınadək görürük.

Azərbaycan Cümhuriyyəti təriqi-məabir (yollar) naziri X.b.Məlikaslanovun 22 sentyabr 1919-cu il tarixdə torpaq nazirinə göndərdiyi 4585 sayılı məktubda oxuyuruq: "Təbiiyinizdəki nazirlikdə su müfəttişi vəzifəsində işləyən mühəndis Ə.b.Rüstəmbəyovu dəmiryolları üçün müxtəlif material və avadanlıqlar almaq məqsədi ilə İstanbula və başqa yerlərə ezam etmək istəyirəm. Tərəfinizdən buna etiraz yoxdursa Ə.b.Rüstəmbəyovu yuxarıda göstərilmiş məqsəd üçün mənim sərəncamıma göndərməyinizi xahiş edirəm. Onun ezamiyyəti 2 aydan az çəkməyəcək" [3, v.8]. Deməli, o, İstanbula dövlət işləri bağlı olaraq ikinci dəfə göndərilib.

Cümhuriyyət devrildikdən sonra savadsız kommunistlərin savadlı "bəy-xan övladları"na böyük ehtiyacı yaranmışdı. 2 may 1920-ci ildə xalq torpaq komissarı Ağamalıoğlu'nun verdiyi 16 sayılı şəhadətnamədə Əsəd bəy Rüstəmbəyovun Xalq Torpaq Komissarlığında su müfəttişi vəzifəsini tutduğu təsdiqlənib [3, v.10]. Komissarlığın su şöbəsi üzrə 26 may 1920-ci il tarixli 101 sayılı əmri ilə "Əsəd Rüstəmbəyov" su şöbəsinin müdiri təyin edilib [3, v.12]. Azərb. SSR Neft Komitəsinə keçdiyi üçün o, 16 dekabr 1920-ci ildə 242/972 sayılı əmrlə Torpaq Komissarlığındakı vəzifəsindən azad edilib [3, v.14].

Rüstəmbəyovun Neft Komitəsində hansı vəzifəni tutduğu bəlli deyil, ancaq 1925-ci ildə onu yenidən Torpaq Komissarlığında görürük. Belə ki, o, Yessentukidəki "Edem" sanatorisindən komissar D.Bünyadzadəyə teleqram vuraraq məzuniyyəti 15 avqustda bitmə də müalicəsinin 1 sentyabrədə davam etdiyini bildirib və müalicəsinin sonunadək icazə istəyib [3, v.16]. Komissar 20 avqust 1925-ci ildə teleqramla "icazə verirəm" bildirib [3, v.15].

Əsəd bəyin həyatının sonrakı dövrləri haqqında geniş bilgi əldə edə bilməsək də, onunla xeyli ünsiyyətdə bulunmuş Urxun Qala-bəyovun bizə bildirdiyinə görə, o, 1950-ci illərin ikinci yarısınadək Rusiyada (özelliklə Moskva və Leninqradda) yaşayıb və işləyib, burada ailə qurub (övladları olmayıb), sonra isə

Azərneftin istəyi ilə Azərbaycana gəlib və ömrünün qalan hissəsini Azərneft sistemində rəhbər vəzifələrdə çalışıb. Bakıda ev verilmiş Əsəd bəy tənha yaşayıb və ən çox Salman Mümtazın ailəsi ilə ünsiyyətdə olub. Dünyasını dəyişərkən də cənabəsi Mümtazın evindən götürülüb, dəfini isə dövlət təşkil edib.

MALİYYƏ HEYƏTİNİN FƏALİYYƏTİ RƏSULZADƏNİN MƏKTUBLARINDA

Azərbaycan hökumətinin İstanbul Konfransına göndərdiyi Heyəti-mürəxxəsinin sədri Məhəmmədəmin Rəsulzadə Gəncəyə – xariciyyə naziri Məhəmmədəhəsən Hacınskiyə 4 avqust 1918-ci ildə göndərdiyi məktubda yazırdı: "Bən bir həftədən bəri xəstə olaraq yataqda yatırdum. Əsəd bəylə Səlim bəy [sədrəzəm] Tələt paşa ilə – ki, eyni zamanda da maliyyə vəziri yerini görüyor – görüşüb bəzi müqərrərat¹ almışlardır. 2 milyon lirə bizə avans verəcəklərdir. 2 milyon lirənin üç misli askinas basdıracağız. Vahidi-qiyasımızın adı "azəri" olacaq. Bu avans 6 ay üçün olub müddəti-tədiyyəsi də on yıl olacaqdır. Əsasati-məzkurə Heyəti-Vükəlacə təsdiqə iqtiran eyləmiş, yalnız Avropada bulunan maliyyə vəziri Cavid bəyin də ələlül rızasını bilmək üçün kəndisinə bir teleqraf çəkmişlərdir. Kəndisindən cavab alınınca bir surəti-müqavilə tərtib olunacaq və tərəfimizdən imza ediləcəkdir" [11, 90].

Bu bəlgədə Maliyyə heyətinin üzvləri Behbudov və Rüstəmbəyovun gördüyü işlər haqqında Azərbaycan hökumətinə qısaca bilgi verilib. Ancaq Rəsulzadənin sonrakı məktublarından bu haqda daha geniş məlumat ala bilirik. Onun 2 Eylül (sentyabr) 1918-ci ildə xariciyyə naziri M.Hacınskiyə yazdığı növbəti məktubda Heyətin fəaliyyəti müfəssəl təsvir edilib. Həmcə geniş olsa da tarixi əhəmiyyətini nəzərə alaraq onu aşağıda qısaltmadan verməyi məqsədə uyğun sayırıq: "Para məsələsini böylə həll edə bildik: Osmanlı Şiməndüfərləri² və Əsgəri Limanları İdarəsi ilə Azərbaycan hökuməti naminə bir müqavilənamə bağladıq. Müqaviləna-

¹ Qərarlar.

² Dəmiryolu.

məyə bən, Səlim və Əsəd bəylər vəz'i-imza ediyor. İdarə naminə İsmayıl Həqqi paşa imza ediyor. Bir kaç maddədən ibarət olan müqavilənamənin məzmunu budur ki, Azərbaycan hökuməti kəndisinə məxsus olan yun, pambuq, petrol (neft), ərzaq, biyan kökü və sairə kibi mallardan iki milyon Osmanlı lirası miqdarında satacaq. Satdığıca paralarını alacaqdır. Malın satıldıqdan sonra mühafizəsi, nəqliyyəsi və sair məsərifə alanın öhdəsində olacaq. Malların alım-satım fiyatı isə aydan-aya kəsiləcəkdir. Bu fiyatı isə iki bu, iki də o tərəfdən təyin olunan bir komisiyon kəsəcəkdir. Müqavilə əgər bir tərəf istəməzsə həman fəsx¹ oluna bilər. Bir də 2 milyon lirə dolunca, bitməli, fəsx olunur. Əgər hər iki tərəf davamını istərsə üçüncü bir milyon lirə üçün baqi qala bilər.

Bu müqavilədən məada, bir də ikinci bir müqavilə vardır ki, birinci müqavilənin hesabına olaraq Şiməndüfər İdarəsi Azərbaycan hökumətinə 500,000 lirə avans veriyor. Bu avans iki milyon lirə mal satıldığı əsnasında azar-azar doldurulacaq. Böylə ki, verilən malın bədaləndən bir rübü avansa hesab olunub, digər üç hissəsi nəqdən ödənəcəkdir. Avans üçün Azərbaycan hökuməti yüzdə 5 faiz ödəyəcəkdir. Bu xüsusda hər şey bitmiş, yalnız qalmışdır ki, Kabinə də görsün, təsvib eləsin. Bu, quru bir rəsmiyyət içündür, çünki əsas etibarilə Babi-ali daha əvvəlcə razı olmuşdur. Umud ediyoruz ki, iki günə qədər müqavilə imza olunub avansdan da bir qismini sizə göndəririz.

Bonalara gəlincə: buna artıq "bona" deməyəlim, həman "banknot" deyəlim ki, türkcəsi "qaimə"dir. Qaimələrin də təb'inə təvəssül edilməkdədir. Qaimələrin rəsmləri rəssama verilməmişdir. Azərbaycanın iki cür parası olacaq: azəri və aqça. Azəri bizim vahidi-qiyasımız olacaq (монетная единица). 1-3-5-10-25-50-100-500 azəriliklər yapılacaq. Sonra 1-5-10-15-20-25-50 aqçalıqlar kəsiləcək ki, bunlar xırdalıq təşkil edəcəklər. Sistem metrik olacaq.

Bunlardan başqa, posta və gerbovi marka çapı üçün də tədarük görülmüşdür. Bütün bu xüsusat da Bakı alınandan sonra ümuri-maliyyəyimizi təsis və təşkil etmək üçün gələcək,

Osmanlı Bankası müdirələrindən və Osmanlı maliyyə mütəxəssislərindən namus və etibarlı ilə məşhur Hamid bəylə Maliyyə heyəti birlikdə görüyoruz, hər zaman onun irşadına müraciət ediyoruz.

Qaimələrin üzərində hökumətimizin əlaməti-fariqəsi olaraq bir əlamət olmalıdır. Biz burada Əhməd bəydən² öyrəndik ki, hökumətimizin rəsmi bayrağındakı yıldız səkkiz guşəlidir. Onun üçün də düşünüyürüz ki, qaimələrin üstündə dövlət nişanı olaraq hilal ilə səkkiz guşəli yıldız qoyalım. Bu xüsusda yanlışlıq varsa və yaxud hilal və yıldızdan başqa bir şey əlavə etmək lazımsa çabucaq xəbər veriniz" [8, v.16a-16].

Rəsulzadə rəisi-vükəla Fətəli xan və xariciyyə naziri M.Hacınskiyə 2 təşrinə-əvvəl 1334-cü (oktyabr 1918-ci) il tarixli son məktubunda bildirir: "Maliyyə işlərimiz, bu işi kəndisinə tapşırtdığınız komisiyonca tamamilə bitirilmişdir. Əvvəldə yazdığım iki milyon lirəlik xirid və firus³ müamiləsi ilə bu müamilə hesabına olan 500 bin lirəlik avans müqaviləsi tamamilə bitmiş və imzalanmışdır. Bu 500 bin lirədən 225 bin lirası həman bu vapurla Sizə göndəriliyor ki, orada təslim alacaqsınız. 25 bin lirası da burada Əlimərdən bəyin nəzarəti təhtində bulunduruluyor ki, "qaimə"lərin təb'inə və sair məsərifə sərflə olunaçaqdır. Digər 250 bin lirası bir həftə sonra çıxacaq vapurla göndəriləcəkdir.

Qaimələrin, yəni azəri ilə aqçaların təb'inə də mübaşirət olunmuş, klişələr yapılmaya başlanmışdır. Yigirmi gün sonra təb'i başlanacaqdır. Qaimələrdə maliyyə nazirindən əlavə, Rəisi-vükəlanın da imzasını bura məhafili-maliyyəsi⁴ (Cavid bəy də daxil olduğu halda) münasibətsiz görüyoruzlar.

İki milyon lirəyə aid olan müqavilə ilə avans müqaviləsinin birer kopyasını dəxi göndərirorum. Əsəd bəylə Səlim bəy bu vapurla olmasa da, obirisi vapurla çıxacaqlardır" [8, v.4].

Bu bəlgədən aydın olur ki, Maliyyə heyəti onun üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirib və ondan asılı olan hər şeyi edib, indi də vətənə dönməyə hazırlaşır.

² Bizcə, Əhməd bəy Ağayevi nəzərdə tutur.

³ Alış və satış.

⁴ Maliyyə qurumları.

¹ Ləğv.

Azərbaycan hökumətinin 20 avqust 1918-ci il qərarı ilə [6, v.1] Azərbaycan Heyəti-mürəxxəsəsinin yeni sədri təyin edilmiş Əlimərdan bəy Topçubaşovun 5 mart 1919-cu ildə Heyəti-Vükəla reisi və xariciyyə naziri Fətəli xan Xoyskiyə göndərdiyi məktubdan öyrənirik ki, Səlim bəy Behbudov İstanbuldan 19 dekabr 1918-ci ildə yola düşüb və Bakıya 7 yanvar 1919-cu ildə çatıb [16, 168].

MALİYYƏ HEYƏTİNİN MƏRUZƏSİ

S.Behbudov Bakıya gələr-gəlməz Maliyyə heyəti hökumətə rəsmi hesabat təqdim edib. Heyətin, TC Osmanlı Arxivindən götürülmüş və surəti AR Prezidenti İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivində saxlanılan 9 yanvar 1919-cu il tarixli həmin məruzəsi [9, v.12-16] S.b.Behbudov və Ə.b.Rüstəmbəyovun gördüyü işləri dəqiqliklə əks etdirir. (Yeri gəlmişkən, bu rusca sənədin nəşrində [9, 135-137] bəzi yanlışlara yol verilib). Biz onu arxivdəki əslindən ana dilimizə çevirərək aşağıda veririk.

İstanbula gəldiyimizdə səfərimizin məqsədi ilə tanış etdiyimiz və bizi ən qızğın şəkildə qəbul edən, istəklərimizi yerinə yetirməyə tam hazır olduqlarını bildirən Tələt və Ənvər paşaların şəxsində Türkiyə Hökuməti ilə təcili təmas qurduq. Maliyyə naziri Cavid bəy [Türkiyədə] olmadığından, sonrakı danışıqları onu əvəz edən sədrəzəm Tələt paşa ilə aparmalı olduq. Həmin günlərdə Cavid bəy Almaniyadan borc almaq üçün Berlində olduğuna görə Türkiyə Hökumətinin başqalarına pul borc verməsi siyasi baxımdan uyğun deyildi və bu üzdən borc götürməyi özəl bir müəssisə vasitəsilə, özü də borc deyil, ticarət müqaviləsi şəklində təşkil etməyi məqsəduyğun saydıq. Ən uyğun müəssisə isə direktoru hərbiyyə nazirinin müavini İsmayıl Həqqi paşa olan Hicaz Dəmiryolları və Limanları İdarəsi idi. Belə bir şəkli alan əməliyyatımız Hökumətə Parlamentin çox önəmli olan təsdiqindən yan keçmək imkanı da verirdi. Sonrakı danışıqlarımız uğurla və sürətlə keçdi. Əsas razılıq əldə edildi və Nazirlər Şurası onu

təsdiqlədi. Yalnız maliyyə naziri Cavid bəyin razılığı qalırdı, ona da teleqram göndərildi. Ancaq Cavid bəy teleqrama cavab verməyi, görünür, öz missiyasını uğurla yerinə yetirəndəki siyasi baxımdan münasib görmədi və bizim işimizi Almaniyaya ilə Türkiyə arasında maliyyə konvensiyası imzalananaqədək ləngitdi. Nəhayət, ay yarımından sonra müsbət cavab alındı və biz Hicaz Dəmiryolları və Limanları İdarəsi ilə təxminən bu məzmunlu iki müqavilə imzaladıq:

Birinci müqavilə

Biz, aşağıda imza edənlər: bir tərəfdən Azərbaycan Hökuməti adından hərəkət edən Azərbaycan Hökumətinin mürəxxəsləri Əsəd bəy Rüstəmbəyov, Səlim bəy Behbudov və Məhəmmədəmin Rəsulzadə, obiri tərəfdən isə Hicaz Dəmiryolları və Limanları İdarəsi adından hərəkət edən Osmanlı İmperatorluğu hərbiyyə nazirinin müavini İsmayıl Həqqi paşa öz aramızda aşağıdakı müqaviləni bağladıq:

I) Siyahısı bu müqaviləyə əlavə edilmiş iki milyon (2.000.000) türk lirəsi məbləğindəki müxtəlif malları Azərbaycan Hökuməti satır, Hicaz Dəmiryolları və Limanları İdarəsi isə alır.

II) Mallar Azərbaycanın paytaxtında¹ təhvil veriləcək.

III) Malların qorunması və daşınması xərclərini Hicaz Dəmiryolları və Limanları İdarəsi öz üzərinə götürür.

IV) Malları hər tərəfdən iki üzvün qatıldığı dörd nəfərlik qarışıq komissiya hər ay qiymətləndirir.

V) Qiymətləndirmədə anlaşmazlıq meydana çıxdıqda komissiya beşinci üzvünü seçir. Beşinci üzvün seçilməsinə müxtəlif rəylər yaranıqda komissiya İstanbul Məhkəmə Odasının sədrinə müraciət edir və o, məsələni qəti şəkildə həll edir.

VI) Müqavilənin müddəti iki ildir.

VII) İkiillik müddət bitənədək iki milyon lirəlik mal satılır və alınarsa hər tərəfin sonrakı əməliyyatlardan imtina etmək hüququ var (ancaq bu, məcburi deyil).

¹ Bakı nəzərdə tutulurdu.

VIII) İkiillik müddət bitənədək satılan mallardan alınan məbləğ iki milyon lirəyə çatmazsa hər tərəf sonrakı əməliyyatları davam etdirməkdən azaddır.

IX) Bu müqavilənin əslə iki nüsxədə olmalı və tərəflərin hər birində saxlanmalıdır.

İmzaladılar: İsmayıl Həqqi paşa, Əsəd bəy Rüstəmbəyov, Səlim bəy Behbudov və Məhəmmədəmin Rəsulzadə.

Satılacaq məhsulların siyahısı: neft, bal, duz, pambıq, yun, dəri, barama, buğda, darı, arpa və b.

İkinci müqavilə (məxfi)

I. Hicaz Dəmiryolları və Limanları İdarəsi bu müqavilə imzalanan kimi ləngitmədən Azərbaycan Hökuməti mürəxxəslərinə avans olaraq 5 %-lə dərhal yarım milyon türk lirəsini təqdim etməyi öz öhdəsinə götürür.

II. Alınası malların iyirmi beş faizi (25 %) bu borcun ödənməsinə gedəcək və faizlər hər dəfə yerdə qalan məbləğdən götürüləcək.

Həmin şəxslər imzaladılar.

Bonları buraxmağa gəlincə, biz bütün görkəmli türk maliyyəçiləri ilə, başlıca olaraq Osmanlı Bankının direktoru, söz düşmüşkən, bizimlə can-başla əməkdaşlıq etmiş və çox şeyə görə borclu olduğumuz Hamid bəylə və sonralar maliyyə naziri Cavid bəylə məsləhətləşdik. Hamısı bizə bon buraxmaqdan əl götürməyi və ondansa əsl kredit biletləri buraxmağı məsləhət gördü, çünki gerçək qarantısız hər hansı bon dəyərsizləşməyə məhkumdur. Zaman və xərc baxımından heç nə itirmədiyimizə görə bu təklifi həvəslə qəbul etdik və kredit biletləri buraxmağı qərara aldıq.

Monometallik və metrik sistem qəbul edildi. Pul vahidi yarım qram qızıldan ibarət AZƏRİ sayılır. Bir türk lirəsi = 15 azəri. Azərinin yüzdə bir hissəsi AQCƏ adlanır.

5, 10, 20, 25 aqça nikəldən; 1/2, 1, 2, 5 azəri gümüşdən; 5, 10, 20, 50, 100 azəri qızıldan kəsiləcək.

Buraxılmış kredit biletlərinin qarantısı öncə iki milyon lirəlik borcumuz, sonralar isə neftin satışından əldə ediləcək qızıl valyuta olacaqdır.

Rəsmləri Leypsiq modelləri arasından seçilib.

Dəniz Nazirliyinin mətbəəsi kredit biletlərimizi məccani çap etməyi öz üzərinə götürür (biz yalnız zəruri xərcləri ödəyəcəyik).

İki vaqon kağız İstanbuldadır, səkkiz vaqon da Leypsiqdən yazıb gətirəcəyik.

Qəpləşdirməyə imkan verməyən özəl kağızlar sifariş verilir.

Kağız almaq və çap xərclərini ödəmək üçün avansdan 25 min lirəni İstanbula gələn nazir Topçubaşovun sərəncamına verir, 225 min lirəni Azərbaycana göndəririk.

Bu zaman Bolqarıstan separat sülh imzalayıb, Mərkəzi Dövlətlərlə əlaqə kəsilir. Tələt paşa kabinetini düşür və bizim bütün əməliyyatımız dayandırılır.

Maliyyə heyətinin üzvləri:

(S.b.Behbudov və Ə.b.Rüstəmbəyovun imzaları).

Bakı, 9 yanvar 1919-cu il [9, v.12-16].

Bu sənədlə bağlı iki önəmli qeydimiz var.

Birincisi, təəssüf ki, burada həm birinci, həm də ikinci müqavilənin bağlanması tarixi göstərilməyib. Bu müqavilələrin ikisi də 16 iyul 1334-cü ildə (16.9.1918) imzalanıb. V.İmanovun da gözündən yayınmadığı kimi, bu tarix Bakının alınmasının ertəsi gününə düşür.

İkincisi, tarix əsərlərində müqavilələrin yalnız rusçaya tərcüməsinə istinad olunur. Məsələn, Cümhuriyyətin xarici siyasətinə həsr edilmiş kitabda müqavilələrin türkcədən çevrilmiş rusca mətnləri verilsə də türkcə mətnlər haqqında heç bir qeyd yoxdur [16, 83-87]. Ümumən Heyəti-mürəxxəsənin fəaliyyətini incəliklə araşdırmış Vüqar İmanov da Azərbaycan-Osmanlı iqtisadi anlaşmasından danışarkən müqavilələrin yalnız rusçasına söykənib [11, 126] və türkcə əslin mövcudluğu haqqında susub.

Biz bu müqavilələrin türkcə əslini əldə etmişik. AR Dövlət Arxivində 970-ci fondada saxlanılan birinci müqavilənin mətni iki səhifəlikdir.

fədən [5, v.62-62a], ikinci müqavilənin isə bir səhifədən [5, v.61] ibarətdir. Hər iki müqavilə 16 eylül 334-cü ildə (16.9.1918) imzalanıb və onların sonunda imzalar bu qeydlərlə edilib:

Azərbaycan hökuməti-Cümhuriyyəsi Sənaye və Ticariyyə müstəşarı olub mürəxxəs sifətiylə Dərsəadətə bulunan Əsəd bəy Rüstəmbəyov.

Azərbaycan hökuməti-Cümhuriyyəsi Xariciyyə Nəzarəti müstəşarı olub mürəxxəs sifətiylə Dərsəadətə bulunan Salim bəy Behbudov.

Azərbaycan hökuməti-Cümhuriyyəsi Sülh Heyəti-mürəxxəsəsi rəisi Rəsulzadə Əmin bəy.

Hökuməti-Osmaniyyə Hicaz Əsgəri Dəmir-yollar və Limanlar müdiri-ümumisi fəriq¹ İsmayıl Həqqi paşa [5, v.61, 62a].

NƏTİCƏ

Məhəmmədəmin Rəsulzadənin başçılığı altında İstanbul Konfransına göndərilmiş Heyəti-mürəxxəsə və onun tərkib hissəsi olan Maliyyə heyəti Birinci dünya savaşının sonlarında istər Azərbaycanın, istərsə Osmanlı dövlətinin ən mürəkkəb siyasi-iqtisadi durumunda fəaliyyət göstərməli olmuşdu. Mehmetciyin qanı bahasına dövlətçiliyini qorumağa çalışan Azərbaycanın paytaxtı hələ düşmən əsarəti altındaydı, imperialist dövlətlərin amansız basqısı altında inləyən Osmanlı hakimiyyəti də siyasi tələtlər içində çalxalanırdı. Nə yazıqlar ki, bəzi tarixçilər bu obyektiv vəziyyəti nəzərə almadan Heyəti-mürəxxəsənin gördüyü işlərə kölgə salmağa çalışır. Məsələn, Dr. Mehman Ağayev yazır: "...Rəsulzadə'nin, Osmanlı yetkililərinin Azərbaycan Cümhuriyyəti'nin iç işlərinə yaptıkları müdaxilələri önleme konusunda yeterli çəba sarf etmədiyi anlaşılmışdır. Azərbaycan Hükuməti de bu heyət ilə Osmanlı yetkililəri arasındakı görüşmələrdən somut bir sonuç alınmayacağı kanaatə varmış, 20 Ağustos 1918 tarixli karar ile Ali Merdan Topçubaşev'i tam yetkili olağanüstü elçi olaraq İstanbul'a göndərmişti" [1, 73].

Birincisi, "Osmanlı yetkililərinin Azərbaycan Cümhuriyyətinin iç işlərinə yaptıkları müdaxilələr" ifadəsinin özü qeyri-səmimidir. Doğ-

rudur, Azərbaycanın xilaskarı Nuru paşanın sonradan hakimiyyət işlərinə müdaxiləsi danılmazdır, ancaq bunu "Osmanlı yetkililəri" kimi ümumiləşdirmək haqsızlıqdır. Həm də Azərbaycandakı müdaxiləni yetərincə önləmədiyi üçün İstanbuldakı Rəsulzadəni suçlamaq nə qədər məntiqlidir?

İkincisi də, hökumətin məhz "bu heyət ilə" "somut bir sonuç alınmayacağı" qənaətinə gəldiyinə görə Topçubaşovu İstanbula göndərməsi düşüncəsi də qüsurudur. 16 sentyabr müqavilələrinin bağlanması göstərdi ki, Osmanlı dövləti Bakının alınmasını gözləyirmiş, buna görə də maliyyə məsələləri həmin tarixədək irəli getməyib və bu işdə Heyəti-mürəxxəsənin günahı yoxdu. Rəsulzadənin son məktubundan da göründüyü kimi, maliyyə işləri əslində tamamlanmışdı. Pulun kəsilməsinə isə beynəlxalq durum əngəl törədib.

M.Ağayev Heyəti-mürəxxəsənin İstanbula göndərilməsini nəzərdə tutaraq daha da irəli gedir, Azərbaycan hakimiyyətini aşağılamaqdan çəkinmir: "*Görüldüğü gibi Azerbaycan tarafı Osmanlı Hükuməti'nin olurlunu almadan İstanbul'a resmi elçi atamıştı. Normal durumlarda bir ülkeye elçi gönderilirken oranın hükumetine bir kişiyi kabul ediyor musun diye önceden sorulur. Bu olur alma işine diplomatik dilde "agremən isteme" denir. Azerbaycan Hükuməti'nin bu hukuki prosedürü uygulamadan böyle bir diplomatik girişimde bulunması bile Azerbaycan'daki iç işlerin ne kadar karışık olduğunu belgelemektedir*" [1, 73].

Bu sözləri 1918-ci il hadisələrini araşdıran və özünü "tarixçi" adlandıran şəxsin yazdığına inanmaq çətindir. Birincisi, Rəsulzadə İstanbula səfir kimi göndərilmişdi ki, ondan əqrəman istəniləydi. O, başqa dövlətlərin heyətlərinin də qatılacağı Konfransa göndərilmiş Azərbaycan heyətinin tam səlahiyyətli başçısı idi. İkincisi, üçüncü gündür ki, Gəncədə yerləşmiş, hələ yerini isitməmiş, ölkədəki anarxiyadan başını itirmiş təcrübəsiz və tam formalaşmamış bir hökuməti "hüquqi proseduru" pozmaq nəşlişində qınamaq sadəcə gülüncüdür. Üçüncüsü də, Heyəti-mürəxxəsənin göndərilməsini Osmanlı sultanının kürəkəni Ənvər paşanın qardaşı Nuru paşa öz dövlətinin razılığı ilə təşkil etmişdi.

Son olaraq bunu deyə bilərik ki, gizli Osmanlı-Almaniya rəqabəti İstanbul Konfransının başlanmasına imkan vermədi və bu, 1918-ci ilin sentyabrında hamıya bəlli oldu. Oktyabr ayında bütün dövlətlərin İstanbuldakı nümayəndə heyətləri öz evlərinə geri döndü. Onların içində Azərbaycan Heyəti-mürəxxəsəsi də vardı.

QISALTMALAR

ARDA – Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, ARDTXA – Azərbaycan Respublikası Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin Arxivi, ARPISSA – Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, SPb.MDTA – Sankt-Peterburq Mərkəzi Dövlət Tarix Arxivi; *a.* – arxa(sı), *f.* – fond, siy. – siyahı, *v.* – vərəq.

İstifadə olunmuş mənbə və ədəbiyyatın siyahısı:

1. Ağayev Mehman. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
2. ARDA: f. 8, siy. 1, iş 17.

3. ARDA: f.77, siy.5, iş 151.
4. ARDA: f. 311, siy. 1, iş 686.
5. ARDA: f. 970, siy. 1, iş 10.
6. ARDA: f. 970, siy. 1, iş 138.
7. ARDTXA: PR-40924.
8. ARPISSA: f. 277, siy. 2, iş 7.
9. ARPISSA: f. 277, siy. 2, iş 21.

10. Həsənli Cəmil. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasəti (1918-1920). Bakı: "Garisma" MMC, 2009.

11. İmanov Vüqar. Azərbaycan-Osmanlı İlişkileri 1918 (Azerbaycan Belgelerine Göre). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2006.

12. Qutqaşınlı Hacı İsmayıl bəy. Əsərləri. Tərtibçi və elmi redaktor Ə.Tahirzadədir. Bakı: "Kür", 2003.

13. SPb.MDTA: f. 492, siy. 2, iş 5735.

14. SPb.MDTA: f. 492, siy. 2, iş 8235.

15. SPb.MDTA: f. 990, siy. 2, iş 1277.

16. Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920). Внешняя политика. (Документы и материалы). Баку: «Азербайджан», 1998.

17. «Кавказское слово», 12.05.1918, №93.
18. «Каспий», 18 (31).X.1917, № 233.
19. Описание Карабагской провинции. Тифлис, 1866.

Summary

Adalet Tahirzadeh

On the activities in Istanbul of the Financial Mission of the Plenipotentiary Delegation of the Government of the Republic of Azerbaijan (1918)

Key words: Azerbaijan Republic, Mahammadamin Rasulzade, Plenipotentiary Delegation, Istanbul Conference, Financial Mission, Selim-bey Behbudov, Asad-bey Rustambekov

The political and financial situation of the Azerbaijani government, which moved from Tiflis to Ganja on June 16, 1918, was extremely difficult. All hopes of salvation were to the Ottoman Turkey, which provided Azerbaijan with all military and political assistance. With the aim of taking a loan from Turkey and establishing political and economic relations with it, the government organized and on the following day sent a plenipotentiary delegation under the chairmanship of Mammadamin Rasulzade to the Istanbul conference. In mid-July, the Financial Mission, consisting of Selim-bey Behbudov (1883-1943), a diplomat who graduated from the Sorbonne University in Paris and engineer Asad-bey Rustambekov (1878-1961), a prominent representative of the Garabagh nobility, joined the Delegation. From July to September, of 1918, they worked in Istanbul on financial issues, together with M.Rasulzadeh which concluded two contracts with the Turkish side

¹ General.

(16.9.1918) and prepared all conditions for the issue of Azerbaijani banknotes in Istanbul. Unfortunately, because of the complication of the political situation in the region, all the work carried out by the Mission ended in vain.

The article, written primarily on the basis of archival documents, traces the life and activities of members of the Mission Behbudov and Rustambekov, of which there is almost no information in the historiographical literature.

Резюме

Адалет Тагирзаде

О деятельности в Стамбуле Финансовой миссии Полномочной делегации правительства Азербайджанской Республики (1918 г.)

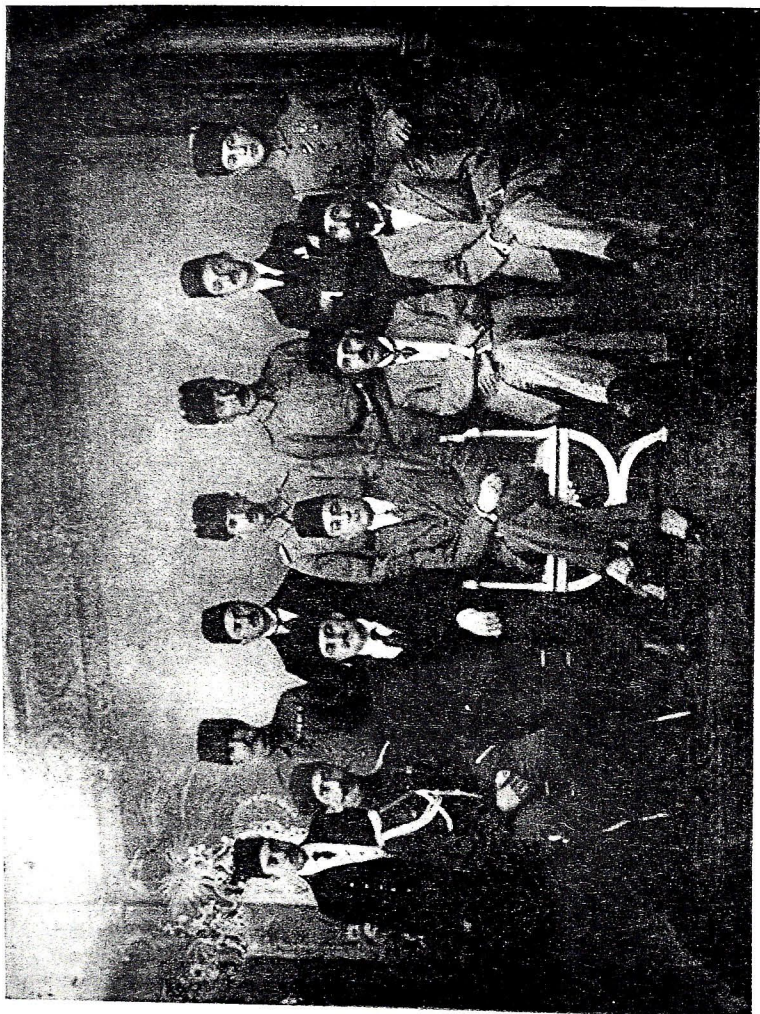
Ключевые слова: Азербайджанская Республика, Мамедэмин Расулзаде, Полномочная делегация, Стамбульская конференция, Финансовая миссия, Селим-бек Бейбутов, Асад-бек Рустамбеков

Политико-финансовое положение Азербайджанского правительства, переехавшего из Тифлиса в Ганджу 16 июня 1918 г., было крайне тяжелым. Все надежды на спасение были на Османскую Турцию, которая оказала Азербайджану всякую военно-политическую помощь. С целью взятия у Турции ссуды и установления с ней политико-экономических отношений правительство 17 июня организовало и на следующий же день отправило на Стамбульскую конференцию Полномочную делегацию под председательством Мамедэмина Расулзаде. В середине июля к делегации присоединилась и финансовая миссия, состоящая из Селим-бека Бейбутова (1883-1943) – дипломированного дипломата, окончившего Сорбонский университет в Париже и инженера Асад-бека Рустамбекова (1878-1961) – видного представителя габгагского дворянства. Находясь в Стамбуле с июля по сентябрь 1918 г., они занимались финансовыми вопросами, а именно вместе с М.Расулзаде заключили два договора с турецкой стороной (16.9.1918) и подготовили все условия для выпуска азербайджанских банкнот в Стамбуле. К сожалению, из-за осложнения политической ситуации в регионе все работы, проведенные миссией, закончились безрезультатно.

В статье, написанной преимущественно на основе архивных документов, прослеживаются жизнь и деятельность членов миссии Бейбутова и Рустамбекова, о которых почти нет информации в исторической литературе.

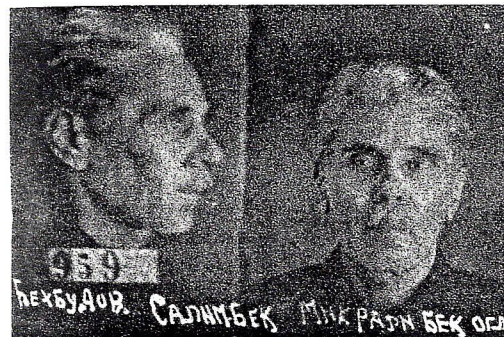

1918-ci ildə İstanbul Konfransına göndərilmiş Azərbaycan Heyəti-mürəxxəsəsinin üzvləri Sağdan. Oturanlar: Məhəmmədəmin Rəsulzadə (sədr), Xəlil bəy Xasməhəmmədov (mürəxxəs) Ayaq üstə: Aslan bəy Səfikürdski (mürəxxəs), Əhməd bəy Pepinov (müşavir) (Fotonun əslü özü arxivimizdədir)

Azərbaycan Heyəti-mürəxxəssi İstanbulda Osmanlı nümayəndələri ilə. İyun-sentyabr 1918.
Soldan. Oturanlar: 1) polkovnik Əbdülhəmid Qayıtabaşı (1889-1920), 2) Məhəmmədəmin Rəsulzadə (1884-1955)
 (Azərbaycan Heyəti-mürəxxəssi rəisi), 3) Osmanlı səfiri Müxtər bəy (Heyətətin mehmandarı), 4) Xəlil bəy Xasməhəmmədov
 (1870-1945) (mürəxxəs), 5) Aslan bəy Səfikürdəki (1881-1937) (mürəxxəs).
Ayaq üstə: 3) Əhmədçövdət Pəpinov (1893-1938) (müşavir),
 (Foto Dilqəm Əhmədinin kolleksiyasındadır).

Səlim bəy Behbudov

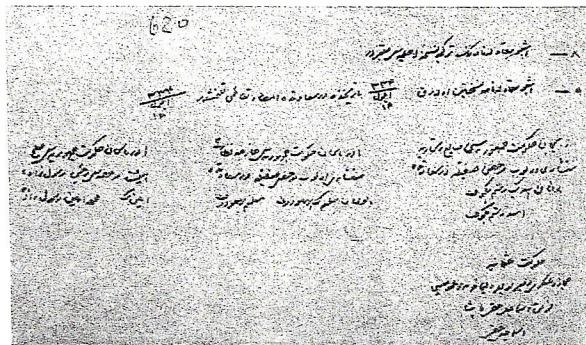
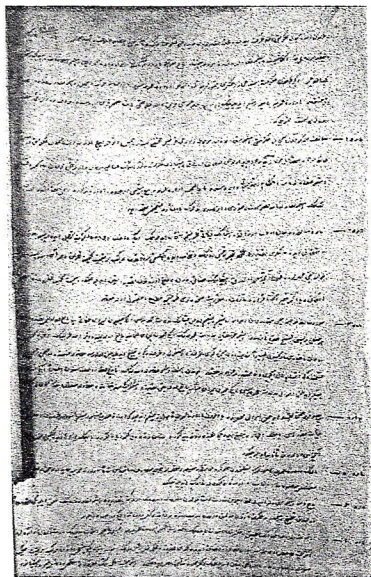

Səlim bəy Behbudovun məhbus fotosu

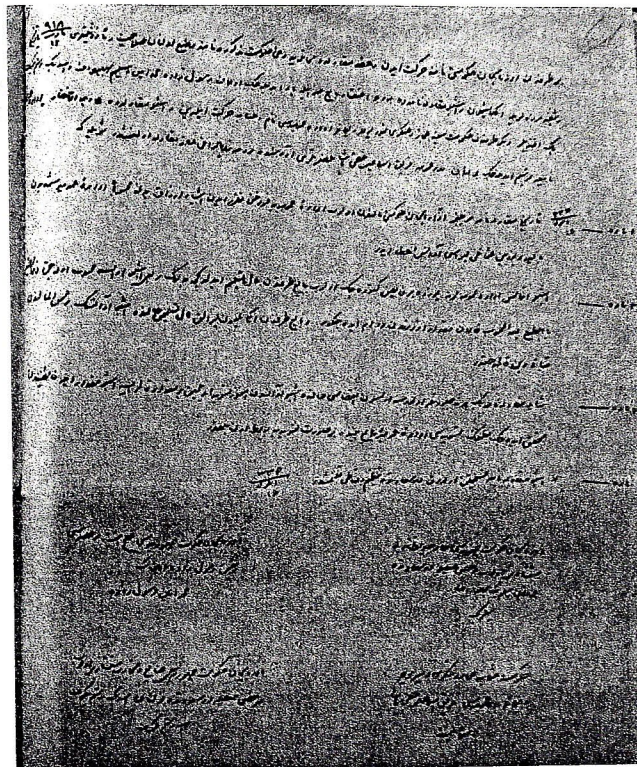
Əsəd bəy Rüstəmbəyov İstanbulda
paşa qızı olan nişanlısı ilə

Əsəd bəy Rüstəmbəyov. Bakı, 1929

Ə.b.Rüstəmbəyov, S.b.Behbudov, M.Rəsulzadə və İ.Həqqi paşanın imzaladıqları birinci müqavilənin türkçə mətni

Ə.b.Rüstəmbəyov, S.b.Behbudov, M.Rəsulzadə və İ.Həqqi paşanın imzaladıqları ikinci müqavilənin türkçə mətni